

Η λαογραφική έρευνα για το Παραμύθι και ο Κατάλογος των ελληνικών μαγικών παραμυθιών

Μαριάνθη Καπλάνογλου

Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
mkaplanog@phil.uoa.gr

➤ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Παρουσιάζεται, εδώ, η ιστορία της σύνταξης του Καταλόγου των ελληνικών παραμυθιών, ως προς το μέρος του που αναφέρεται στην κατηγορία του μαγικού παραμυθιού και περιγράφει το έργο Ελλήνων και ξένων λαογράφων που διαμόρφωσαν το θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο που οδήγησε στη συγγραφή του. Αφετηρία αυτών των αναζητήσεων αποτέλεσε η διαπίστωση για την παγκοσμιότητα του λαϊκού παραμυθιού, που υπάρχει, προφορικά μεταδιδόμενο, σε περισσότερους από έναν τόπους και εποχές, ποτέ ακριβώς το ίδιο αλλά σε διαφορετικές παραλλαγές. Θεωρήθηκε, λοιπόν, σημαντικό να καταγραφεί και να μελετηθεί η γεωγραφική εξάπλωση και η χρονική ύπαρξη κάθε αφήγησης και, στη συνέχεια, να δημιουργηθεί ένα ενιαίο σύστημα ένταξης και ερμηνείας όλων των παραμυθιών. Οι προσπάθειες ξεκίνησαν το 1910 και κατέληξαν στο διάσημο πια έργο *The Types of the Folktales*, που εμπλουτισμένο και αναθεωρημένο επανεκδόθηκε το 2004 και κατόπιν το 2011. Η διεθνής αυτή ταξινόμηση των Aarne - Thompson και Uther (ATU), όπως λέγεται από τα ονόματα των βασικών συντακτών της, αποτελεί, μέχρι σήμερα, τη μόνη κοινή γλώσσα σε διεθνές επίπεδο μεταξύ των ειδικών του παραμυθιού. Αυτό το σύστημα κατάταξης απετέλεσε τη βάση για να συνταχθούν σε κάθε χώρα και οι εθνικοί κατάλογοι των παραμυθιών. Στην Ελλάδα, έπειτα από παρότρυνση του Νικολάου Πολίτη, το έργο ανέλαβε ο Γεώργιος Μέγας, ο οποίος συνέβαλε τα μέγιστα στην αντιπροσώπευση του ελληνικού παραμυθιού στη δεύτερη αναθεώρηση του διεθνούς Καταλόγου, το 1961, και στην εισαγωγή οικοτύπων από το ελληνικό παραμύθι που εμπλούτισαν τα περιεχόμενα του διεθνούς Καταλόγου. Ο ίδιος εισήγαγε νέους οικοτύπους, προερχόμενος από το ελληνικό παραμύθι, εμπλουτίζοντας τη διεθνή κατάταξη. Στην εργασία γίνεται λόγος, επίσης, για την επεξεργασία του υλικού και την έκδοση του νέου Καταλόγου, όπου παρακολουθείται η διεθνής κυκλοφορία και η ιστορική εξέλιξη του παραμυθιού.

Λέξεις-κλειδιά: λαϊκά παραμύθια, ελληνικά μαγικά παραμύθια, λαογραφική έρευνα.

➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορική εξέλιξη του λαϊκού παραμυθιού

Τα λαϊκά παραμύθια, προφορικές αφηγήσεις που λέγονταν από τους αγράμματους χωρικούς ή τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα των πόλεων και θεωρήθηκαν την εποχή της εθνικής αφύπνισης των ευρωπαϊκών λαών ότι εκφράζουν το πνεύμα ενός έθνους, περιγράφουν σήμερα ένα πλήθος λογοτεχνικών, κινηματογραφικών και άλλων δημιουργημάτων, που ως ένα βαθμό μιμούνται τα προφορικά παραμύθια. Οι όροι *conte de fée*, *fairy tale* και *Volksmärchen* που αρχίζουν να χρησιμοποιούνται στη λογοτεχνική παραγωγή του 17ου και 18ου αι. δείχνουν μια όλο και αυξανόμενη συνειδητή οικειοποίηση από τις ευρωπαϊκές ελίτ των προφορικών αυτών παραμυθιών με στόχο να υπηρετήσουν τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των νέων, αναπτυσσόμενων αναγνωστικών κοινών.

Όστόσο, η προφορική και η γραπτή παράδοση ενός παραμυθιού συνοδοιπορούν ή διαπλέκονται από πολύ παλαιότερα. Ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης άντλησαν από τις προφορικές παραδόσεις της εποχής τους, ο Σαίξπηρ δανείστηκε στοιχεία λαϊκού παραμυθιού στον Βασιλιά Ληρ, το ίδιο ο Μότσαρτ και ο Τσαϊκόφσκι για τα συμφωνικά τους έργα. Ιδιαίτερα, όμως, τους τελευταίους δύο αιώνες, τα λαϊκά παραμύθια έχουν δεχτεί μια ευρεία λογοτεχνική προσαρμογή, ξαναγράφονται και διασκευάζονται, πολλές φορές. Όλο αυτό το νέο, αναγνώσιμο πια, υλικό είναι δυνατό να ασκήσει μια επιρροή στα παραμύθια που αφηγούνται οι σύγχρονοι λαϊκοί αφηγητές πολλοί από τους οποίους είναι πια εγγράμματοι. Στην ελληνική παράδοση, γραπτές επιρροές στα προφορικά παραμύθια υπάρχουν από τα δημοφιλή λαϊκά αναγνώσματα της περιόδου της Τουρκοκρατίας και αργότερα· όπως, π..χ., συμβαίνει με την ιστορία του ψαρά και του τελώνιου ή την ιστορία του Αλλαντίν ή ακόμα και την ιστορία της Σεχρεζάντ, με ανώνυμους όμως ήρωες, από τις Χίλιες και Μια Νύχτες, που οι αφηγητές διάβασαν σε λαϊκά βιβλία και φυλλάδια.

Όστόσο, δεν είναι πάντα εύκολο να διακρίνει κανείς μια άμεση εξάρτηση από ένα λογοτεχνικό πρότυπο, καθώς μια ιστορία που πέρασε στη γραπτή παράδοση δεν σταθεροποιείται μια για πάντα ως κείμενο. Είναι δυνατό να γίνει τόσο δημοφιλής σε αυτή τη μορφή, ώστε να επιστρέψει στην προφορικότητα και να γνωρίσει εκ νέου μεγάλη διάδοση και στην προφορική παράδοση.

Στις νεότερες κοινωνίες, παραμυθιακά θέματα έχουν μεταφερθεί στην όπερα και στο μπαλέτο, στην παιδική λογοτεχνία, τα σχολικά βιβλία, τις ταινίες κινουμένων σχεδίων και τη διαφήμιση. Τα θέματα και οι μορφές του λαϊκού παραμυθιού έγιναν σταδιακά αναπόσπαστο τμήμα της έντυπης και τώρα ηλεκτρονικής κοινωνίας.

Το λαϊκό παραμύθι συνεχίζει, επομένως, τη ζωή του και στο πλαίσιο μιας δευτερογενούς παράδοσης που δεν απευθύνεται πια σε μια συνεκτική μορφή συλλογικότητας όπως αυτή του παλιού χωριού αλλά σε πιο ρευστές ή εφήμερες ομάδες, σε «στιγμιαίες συλλογικότητες», κατά τον όρο του Roger Abrahams.

Παρατηρούμε, δηλαδή, μια τάση διεύρυνσης των παλαιότερων παραμυθιακών παραδόσεων που οφείλεται σε σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η αστικοποίηση,

ο τουρισμός και οι νέες μορφές επικοινωνίας, όπως ο ημερήσιος τύπος ή το ίντερνετ. Για παράδειγμα, παραδοσιακά θρησκευτικά παραμύθια και θρύλοι για τα ταξίδια αγίων και άλλων υπερφυσικών μορφών στον κόσμο των ζωντανών, όπως και για τα ταξίδια ζωντανών ή νεκρών στον άλλο κόσμο εξελίχθηκαν σε σύγχρονα ανέκδοτα για τις περιπέτειες αμαρτωλών στον άλλο κόσμο που θα τα βρούμε στο ίντερνετ.

Άλλες νέες χρήσεις του παραμυθιού, όπως η αναβίωση της τέχνης της αφήγησης σε βιβλιοθήκες, σχολεία, φεστιβάλ, εμπίπτουν στο φαινόμενο της παραδοσιοποίησης, κατά τον όρο του Dell Hymes της διαδικασίας, δηλαδή, μέσω της οποίας μια πολιτισμική κληρονομιά σημασιοδοτείται και διαμορφώνεται στο παρόν. Αντί να γίνεται απλά αποδεκτό το παρελθόν δημιουργικά και αφηγηματικά, παράγεται στο παρόν μέσα από μια ενεργητική διαδικασία παραγωγής σημασιών και συμβόλων.

Τα σύγχρονα παραμύθια κερδίζουν ένα νόημα, επειδή στηρίζονται σε ένα προϋπάρχον σύστημα αναφοράς, το λαϊκό ή κλασικό παραμύθι. Η παραμυθιακή παρωδία (χαρακτηριστικό παράδειγμα η σειρά ταινιών Σρεκ) έγινε σταδιακά πολιτισμική τάση. Οι παρωδίες εξεγείρονταν απέναντι σε μία γνωστή παραμυθιακή παράδοση. Το σύγχρονο παράδοξο είναι ότι τα σημερινά παιδιά γνωρίζουν τις παρωδίες των παραμυθιών πριν ή αντί να γνωρίσουν τα ίδια τα παραμύθια στα οποία βασίζονται. Είναι, δηλαδή, πιθανότερο να γνωρίζουν σήμερα τα Τρία μικρά λυκάκια από τα Τρία μικρά γουρουνάκια ή τον Γάτο Σπιρουνάτο αντί τον Παπουτσωμένο Γάτο.

Κοινωνικά πλαίσια της λαϊκής αφήγησης

Το λαϊκό παραμύθι μεταφέρει μια σημαντική γνώση και τρόπους σκέψης και θέασης του κόσμου. Ως μορφή επικοινωνίας διαμορφώνεται από διαχρονικούς παράγοντες, όπως η προϋπάρχουσα παράδοση θεματικών στοιχείων ήδη δοκιμασμένων, ένα σύνολο πολιτισμικών και αισθητικών αξιών, κοινωνικής οργάνωσης και ιστορικής εμπειρίας και από συγχρονικούς παράγοντες που αναφέρονται στα άτομα (αφηγητές και ακροατές), τις συνθήκες της αφήγησης και τους κοινωνικούς θεσμούς μιας δεδομένης κοινωνίας. Το κοινωνικό πλαίσιο των παραμυθιών, οι συνθήκες της αφήγησης και οι ρόλοι των αφηγητών στις τοπικές κοινωνίες τους προσέχτηκαν ιδιαίτερα από τη σύγχρονη λαογραφική έρευνα που μελέτησε τη στενή σχέση και αλληλεξάρτηση του παραμυθιού και του κοινωνικού περιβάλλοντός του.

Στην Ελλάδα υπάρχει μια ζωντανή προφορική παραμυθιακή παράδοση, ώστε ακόμα και σήμερα η παραδοσιακή αφήγηση παραμυθιών να απαντάται σε τοπικές κοινωνίες, αγροτικές και αστικές. Η ζωτικότητα της προφορικής αφήγησης παραμυθιών στις νεώτερες και σύγχρονες τοπικές κοινωνίες συσχετίζεται με διαφορετικές ομάδες, χώρους και χρόνους. Στην ελληνική γλώσσα υπάρχει πλήθος όρων που περιγράφουν αυτές τις διαφορετικές μορφές μιας ανεπίσημης κοινωνικής συνάθροισης γειτόνων ή συγχωριανών που αφηγούνταν και άκουγαν ιστορίες: βεγγέρα, νυχτέρι, γειτόνεμα, αποσπερίδα, σεργιάνι, ρούγα κ.λπ. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι τα παραμύθια δεν λέγονταν οπουδήποτε και οποτεδήποτε, αλλά σε συγκεκριμένες ευκαιρίες και συνθήκες.

Οι σύγχρονοι Έλληνες, επίσης, αφιερώνουν αρκετό χρόνο σε κοινωνικές επαφές με φίλους και συγγενείς και η αφήγηση αποτελεί κεντρικό στοιχείο στις επικοινωνιακές τους πρακτικές. Αυτές οι καθημερινές κουβέντες περιέχουν διαφορετικά αφηγηματικά είδη, προσωπικές ιστορίες, θρησκευτικούς θρύλους, ανέκδοτα, παροιμίες, μεταφορές, νύξεις.

Η διάδοση ενός παραμυθιού στον ελλαδικό χώρο δεν είναι συνήθως ούτε ενιαία ούτε ομοιόμορφη· υπάρχουν σημαντικές διακυμάνσεις που συνδέονται με τη δημοτικότητα και την κυκλοφορία του, τις συνθήκες της αφηγηματικής διαδικασίας, την ηθική ή συμβολική διάστασή του, το περιεχόμενο και τη σύνδεσή του με άλλες μορφές του λαϊκού πολιτισμού και της καθημερινής ζωής.

Στις ελληνικές αφηγηματικές κοινότητες, το βασικό κριτήριο για την υιοθέτηση και τη διατήρηση ενός αφηγηματικού θέματος, φαίνεται να ήταν η γοητεία που ασκούσε η ίδια η ιστορία κυρίως ως προς τη συμβολική, αισθητική και διδακτική χρήση της. Οι άνθρωποι απολάμβαναν, επίσης, και την ίδια την αφηγηματική διαδικασία, ως ένα μέσο επιβεβαίωσης κοινών οικογενειακών και κοινωνικών δεσμών. Ένας πρόσφυγας από την ελληνορθόδοξη κοινότητα του Rum Kavak, στην περιοχή της Καισάρειας, αναφέρει ότι ο παραμυθός και η οικογένειά του, την ώρα που λεγόταν το παραμύθι, μοιράζονταν την ίδια φωτιά, το ίδιο φαγητό, ακόμα και την ίδια κουβέρτα με την οποία σκέπαζαν τα πόδια τους.

Η ιστορικο-γεωγραφική μέθοδος και ο διεθνής Κατάλογος του λαϊκού παραμυθιού

Ως είδος του λαϊκού πολιτισμού, τα παραμύθια χαρακτηρίζονται από πολλαπλή ύπαρξη, δηλαδή, ένα παραμύθι υπάρχει σε περισσότερους από έναν τόπους και εποχές. Καθώς δεν υπάρχει λαός που να μην έχει παραμύθια, το παραμύθι είναι η λογοτεχνία των λαών. Η διεθνής επιστημονική κοινότητα ερευνά τη λαϊκή αφήγηση σε μία ιστορική και συγκριτική προοπτική, σκοπεύοντας στην τεκμηρίωση και μελέτη ενός πλούσιου διεθνούς αφηγηματικού υλικού το οποίο μεταδίδεται προφορικά ή μέσω της λογοτεχνίας από λαούς και εθνοτικές ομάδες απ' όλο τον κόσμο. Αυτή η προσέγγιση οδήγησε στη δημιουργία βασικών έργων – εργαλείων, εθνικών μεν, βασισμένων όμως στο υπόδειγμα του διεθνούς καταλόγου των λαϊκών παραμυθιών των Aarne και Thompson *The Types of the Folktale* ο οποίος έχει οικοδομηθεί επάνω στην αντίληψη της παγκοσμιότητας του παραμυθιού.

Πρώτη η ιστορικο-γεωγραφική σχολή των Φιλανδών λαογράφων ενδιαφέρθηκε να κατανοήσει με συστηματικό τρόπο την παγκοσμιοτητα του παραμυθιού. Επιχείρησε να ανασυνθέσει, να εντοπίσει και να χρονολογήσει την αρχική μορφή ενός παραμυθιού, επιχειρώντας μια συστηματική σύγκριση όλων των διαθέσιμων γραπτών και προφορικών παραλλαγών του. Έτσι, μέσα από την ανάλυση προκύπτουν οι διαδρομές διάδοσης ενός παραμυθιού και διακρίνονται οι διάφορες μορφές του.

Βασικές έννοιες της ιστορικο-γεωγραφικής μεθόδου είναι: α) ο παραμυθιακός τύπος (type), το αρχέτυπο (archetype ή Urform) και η παραλλαγή (variant ή version). Ο

παραμυθιακός τύπος είναι ο θεματικός πυρήνας ενός παραμυθιού που βρίσκεται σε όλες τις παραλλαγές του σε διαφορετικούς πολιτισμούς και ιστορικές περιόδους. Στην πράξη ένας παραμυθιακός τύπος δεν είναι μια υπαρκτή ιστορία αλλά μια κατασκευή που διαμορφώνεται κατά την κατάταξη θεμάτων και επεισοδίων. Ένας παραμυθιακός τύπος κατασκευάζεται, επομένως, επαγωγικά με βάση όλες τις γνωστές παραλλαγές και τις διαφοροποιήσεις τους και αντιπροσωπεύει όλες τις πιθανές θεματικές συνδέσεις και τα όρια της πλοκής των παραμυθιών που εμφανίζουν μεταξύ τους κάποιες ομοιότητες παρά τις ιστορικές και τις πολιτισμικές διαφορές τους.

Για κάθε παραμυθιακό τύπο υπάρχει ένα αρχέτυπο, δηλαδή, μια πρωταρχική μορφή, απ' όπου κατάγονται όλες οι μεταγενέστερες μορφές του παραμυθιού. Επομένως, κάθε παραμύθι γεννήθηκε κάπου κάποτε, απ' όπου εξαπλώθηκε και σε άλλους τόπους. Μια λεπτομερής εξέταση των παραλλαγών του κάθε παραμυθιακού τύπου μπορεί να οδηγήσει τον ερευνητή στην αρχική κοιτίδα, από την οποία διαδόθηκε το παραμύθι. Η προφορική διάδοση των παραμυθιών στο χώρο και το χρόνο είναι αυτή που δημιουργεί τις κατά τόπους παραλλαγές τους.

Οι βασικές αρχές της ιστορικο-γεωγραφικής μεθόδου αναφέρουν τα εξής: α) Τα παραμύθια διαδίδονται φυγόκεντρα, όπως οι κύκλοι που δημιουργούνται από το πέσιμο μιας πέτρας στο νερό, κατά την έκφραση του Kaarle Krohn, β) Τα παραμύθια διατηρούν τις θεματικές τους ομοιότητες μέσω μιας αυτο-διορθωτικής διαδικασίας που οδηγεί τους λαϊκούς αφηγητές σε «μεσαίες» παραλλαγές. γ) Τα καινούρια στοιχεία που γίνονται αποδεκτά από την κοινότητα των ακροατών καθιερώνονται και οδηγούν στη δημιουργία ενός υπό-τύπου του παραμυθιού.

Το 1910, ο Antti Aarne δημοσίευσε μια πρώτη μορφή του διεθνούς συστηματικού Καταλόγου των Παραμυθιών. Το 1928, ο Αμερικανός Stith Thompson συμπλήρωσε τον κατάλογο αυτό, που συνέχισε να εμπλουτίζεται μέχρι που επανεκδόθηκε πολύ διευρυμένος το 1961. Η τρίτη αναθεώρηση του καταλόγου έγινε το 2004 από τον H. J. Uther ο οποίος επανεκδόθηκε το 2011. Η διεθνής αυτή ταξινόμηση των Aarne – Thompson και Uther (ATU), όπως λέγεται από τα ονόματα των βασικών συντακτών της, αποτελεί μέχρι σήμερα τη μόνη κοινή γλώσσα σε διεθνές επίπεδο μεταξύ των ειδικών του παραμυθιού.

Ο διεθνής Κατάλογος των Λαϊκών Παραμυθιών των Aarne - Thompson και Uther ακολούθησε ένα σύστημα ταξινόμησης βασισμένο στην εξαντλητική συγκέντρωση, σε μια συγκριτική προοπτική, όσο το δυνατό περισσότερων παραλλαγών ενός παραμυθιού, ώστε να απαντηθούν τα ερωτήματα: α) της υποτιθέμενης αρχικής του μορφής, β) της ηλικίας του, γ) του τόπου γέννησής του και δ) της πορείας που ακολούθησε κατά τη διαδικασία της διάδοσής του.

Ο Κατάλογος των Παραμυθιακών Τύπων δομείται με βάση τα διαφορετικά παραμυθιακά αφηγηματικά είδη, περιλαμβάνει δηλαδή μύθους ζώων, μαγικά παραμύθια, θρησκευτικές διηγήσεις, νουβέλες (ή λεγόμενα ρομαντικά παραμύθια), ευτράπελες διηγήσεις και τα τυπολογικά («φορμουλαϊκά») παραμύθια.

➤ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Η ιδέα μιας συστηματικής καταλογογράφησης και κατάταξης των ελληνικών λαϊκών παραμυθιών γεννήθηκε πριν περίπου από έναν αιώνα (1910), όταν ο Νικόλαος Πολίτης ανέθεσε στον Γεώργιο Μέγα τη σύνταξη ενός τέτοιου έργου με βάση το ταξινομικό σχήμα που πρώτος εφάρμοσε ο Φιλανδός Antti Aarne. Ο Γεώργιος Μέγας, ενασχολούμενος συστηματικά με το παραμύθι, συγκέντρωνε και αποδελτίωνε τις δημοσιευμένες και αδημοσίευτες παραμυθιακές παραλλαγές, που διαρκώς εμπλουτίζονταν με νέες συλλογές, -ο αριθμός των κειμένων ανήλθε, έτσι, σε περισσότερα από 23.000 - κατέταξε τα παραμύθια σύμφωνα με το διεθνές σύστημα κατάταξης του Aarne, διευρυμένο και πολύ πιο συστηματοποιημένο από τον Αμερικανό Thompson και τη μέθοδο ανάλυσης των Bolte και Polinka, και προχώρησε σε επανειλημμένες ανασυντάξεις του καταλόγου με την προσθήκη νέων τύπων, παρακολουθώντας, πάντοτε, τις ανασυντάξεις και τις επαυξήσεις του διεθνούς καταλόγου· στον Γεώργιο Μέγα οφείλεται, επίσης, η αντιπροσωπείωση του ελληνικού παραμυθιού στη δεύτερη αναθεώρηση του διεθνούς Καταλόγου, το 1961, καθώς ο συντάκτης του, Stith Thompson, επισκέφτηκε το 1957 την Αθήνα, συμβουλευτήκε τον ανέκδοτο ελληνικό Κατάλογο και παρέλαβε τους νέους τύπους που μέχρι τότε είχε προσθέσει ο Έλληνας λαογράφος· επιπλέον, ο Γεώργιος Μέγας, επισημαίνοντας τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού παραμυθιού, εισήγαγε νέους οικοτύπους εμπλουτίζοντας τη διεθνή κατάταξη.

Εφαρμόζοντας την ιστορικο-γεωγραφική μέθοδο στην Ελληνική Λαογραφία, ο Γεώργιος Μέγας έλαβε υπόψη του μια σειρά από σημαντικούς παράγοντες: α) το ιστορικό βάθος του ελληνικού παραμυθιού, β) το βαθμό ανεξαρτησίας του, που φαίνεται στον μεγάλο αριθμό οικοτυπικών ιδιαιτεροτήτων του και γ) τις ευρείες πολιτισμικές ανταλλαγές με τις αφηγηματικές παραδόσεις άλλων λαών. Ειδικότερα, μελέτησε την ιστορική του εξέλιξη του ελληνικού παραμυθιού, τις περίπλοκες σχέσεις του με τις ευρωπαϊκές και ειδικότερα τις βαλκανικές παραδόσεις, καθώς επίσης τις αρχαιοελληνικές ή βυζαντινές αφηγήσεις που μπορεί να σχετίζονται με το νεοελληνικό παραμύθι.

Η δημοσίευση του ελληνικού Καταλόγου ξεκίνησε από τον ίδιο τον Μέγα (1978), όταν ο ίδιος εξέδωσε το πρώτο μέρος του (Μύθοι ζώων ΑαTh/ATU 1-299). Η έκδοση του μνημειώδους αυτού έργου διακόπηκε, ωστόσο, με το θάνατό του. Η νέα διερεύνηση του υλικού του Καταλόγου ξανάρχισε κατά τη δεκαετία του 1990 με ομάδα ειδικών που υπέδειξε ο Μ.Γ. Μερακλής, δεδομένου ότι ο Μέγας, στη διαθήκη του, εμπιστεύεται στον Μερακλή το υλικό με στόχο την τελική του επεξεργασία και την έκδοσή του.

Η ομάδα των ειδικών αποτελούνταν, αρχικά, από τις Άννα Αγγελοπούλου και Αίγλη Μπρούσκου (με τη συνδρομή κατά διαστήματα των Μ. Χ. Αναστασιάδη, Ε. Γκόνη, Δ. Δαμιανού, Μ. Καπλάνογλου, Ε. Κατρινάκη, Α. Πεγκλίδου, Μ. Ζουναλή) και, στη συνέχεια, από τις Άννα Αγγελοπούλου, Εμμανουέλα Κατρινάκη και Μαριάνθη Καπλάνογλου με τον συντονισμό της Άννας Αγγελοπούλου. Παρά τις ανυπέρβλητες συχνά οικονομικές δυσχέρειες δημοσιεύτηκε, ύστερα από νέα επεξεργασία του υλικού, το σύνολο των τύπων του μαγικού παραμυθιού, σύμφωνα πάντα με το διεθνώς καθιερωμένο σύστημα κατάταξης: αρ. 700-749 (1994), αρ. 300-499 (1999), αρ. 500-559 (2004), αρ. 560-699 (2007). Τη δαπάνη της έκδοσης του έργου ανέλαβε το Ιστο-

ρικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και το Κέντρο Νεοελληνικών Σπουδών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Η περιγραφή των παραμυθιών βασίζεται στα χειρόγραφα δελτία του αρχείου Μέγα. Σε αυτά τα δελτία δίνεται ο αριθμός του παραμυθιού σύμφωνα με τη διεθνή τυπολογία, ο τόπος προέλευσής του, ο αριθμός του χειρογράφου ή του αρχείου για τα δημοσιεύματα κείμενα ή το όνομα του συλλογέα και ο τίτλος της συλλογής για τα δημοσιευμένα. Τα περισσότερα δελτία περιλαμβάνουν μία περίληψη του παραμυθιού. Με βάση, λοιπόν, δελτία του αρχείου Μέγα, τους συντάκτες απασχόλησαν τα εξής ζητήματα:

- Ο εντοπισμός, η συγκέντρωση και η οργάνωση του αρχειακού υλικού, εγχείρημα αρκετά δύσκολο, εξαιτίας του μεγάλου όγκου και της διασποράς των πηγών. Το σώμα των κειμένων, που περιλαμβάνονται στον Κατάλογο, ανέρχεται στον αριθμό των 23.000 και καλύπτει χρονικά περισσότερο από έναν αιώνα καταγραφών. Η γεωγραφική του διάδοση είναι εξίσου πλατιά καθώς καλύπτει, αν και ανισομερώς, όλο τον ελλαδικό χώρο αλλά και άλλες περιοχές παρουσίας και δράσης του Ελληνισμού, όπως είναι η Μικρά Ασία, η Κύπρος, η Κάτω Ιταλία. Το ογκώδες αυτό παραμυθιακό υλικό βρίσκεται κατά το μεγαλύτερο μέρος σε χειρόγραφη μορφή σε δημόσια ερευνητικά Ιδρύματα, την Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, το Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, αλλά και σε ιδιωτικά αρχεία, καταγραμμένο συχνά στα ανά την Ελλάδα τοπικά ιδιώματα, ενώ ένα μέρος του έχει δημοσιευθεί σε ελληνικά και ξενόγλωσσα βιβλία και περιοδικά.
- Η επαλήθευση του πίνακα των παραμυθιακών τύπων και ο έλεγχος του σώματος των παραλλαγών που συγκροτούν τον καθένα από αυτούς μέσα από τη διπλή διαδικασία της προσθήκης ή της αφαίρεσης κειμένων. Ιδιαίτερη προσοχή απαιτεί η περίπτωση των πολλών παραμυθιακών συμφυρμών.
- Η αναθεώρηση της κατάταξης, λαμβάνοντας υπόψη τους νέους ή αναθεωρημένους παραμυθιακούς τύπους με βάση την τρίτη αναθεώρηση του Διεθνούς Καταλόγου, τη νεότερη ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία και την αποκτημένη πείρα της συντακτικής ομάδας για το παραμύθι. Ένα τέτοιο παράδειγμα νέας κατηγοριοποίησης των υπάρχοντων τύπων αποτελεί ο κύκλος παραμυθιών για τα Παιδιά και τον Δράκο (AaTh/ATU 327 A, B, C and AaTh/ATU 328). Σε σύγκριση με τη διεθνή μορφή αυτού του παραμυθιού, στην Ελλάδα δεν υπάρχουν ξεχωριστές παραλλαγές του AaTh/ATU 327 A: Hansel and Gretel, καθώς η εγκατάλειψη των παιδιών στο δάσος από τους γονείς τους (στοιχείο του AaTh/ATU 327 A) απαντάται ως εισαγωγικό επεισόδιο στο AaTh/ATU 327 B: The Brothers and the Ogre. Συμπληρωματικά, σε παραλλαγές του AaTh/ATU 327 B απαντάται συχνά ως εισαγωγή ένα επεισόδιο που δεν αναφέρεται στο διεθνή κατάλογο: τα παιδιά θερίζουν το χωράφι του δράκου είτε με την ελπίδα μιας αμοιβής, ώστε να βρουν κάτι να φάνε ή επειδή βάζουν στοίχημα ότι θα τα καταφέρουν σε σύντομο χρονικό διάστημα.
- Η λεπτομερής περιγραφή κάθε παραμυθιού, υποδεικνύοντας τα βασικά δομικά στοιχεία του. Σημαντικό είναι να υποδειχθούν οι παραμυθιακοί τύποι που

σχηματίζουν παραδοσιακούς συμφυρμούς με άλλους τύπους, να δειχθεί και η σχέση των υποτύπων με τους κύριους τύπους αλλά και ελληνικές οικοτυπικές ιδιαιτερότητες στο εσωτερικό διεθνών παραμυθιακών τύπων. Διατηρώντας το σύστημα που χρησιμοποιήθηκε για σχεδόν έναν αιώνα, οι συντάκτες του καταλόγου χρησιμοποίησαν τη μέθοδο ανάλυσης και επεξεργασίας των Delague – Ténèze, την ανάλυση, δηλαδή, του παραμυθιού στα στοιχεία που το απαρτίζουν, την οποία ονομάζουν συνθετική παραλλαγή και η οποία περιλαμβάνει την παράθεση των επεισοδίων, των μοτίβων και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, που συμμετέχουν στη συγκρότηση του συνόλου των παραλλαγών ενός παραμυθιακού τύπου. Τα μοτίβα ή τα στοιχεία, που απαρτίζουν κάθε επεισόδιο του παραμυθιού σε όλες τις παραλλαγές του, παρατίθενται με συντακτική σειρά, ώστε να γίνεται κατανοητή η ροή της αφήγησης και η συνέχεια των γεγονότων, αλλά και συγχρόνως να καταδεικνύονται παραδειγματικά όλες οι δυνατότητες συγκρότησης της πλοκής. Αυτή η φάση της ανάλυσης προϋπέθετε την ανάγνωση όλων των παραλλαγών ενός παραμυθιού. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι παραλλαγές κατά γεωγραφικές περιοχές σε αλφαβητική σειρά, σύμφωνα με τη γεωγραφική κατανομή του Μέγα. Κάθε παραλλαγή κωδικοποιείται με βάση τη συνθετική παραλλαγή. Η παρουσίαση κάθε παραμυθιακού τύπου συμπληρώνεται με σημειώσεις, ώστε να καταγραφεί η γεωγραφική εξάπλωση και η χρονική ύπαρξη κάθε αφήγησης, όπως και να σημειωθεί η σημαντική έρευνα για τους διάφορους παραμυθιακούς τύπους, με τα κυριότερα σε κάθε περίπτωση πορίσματα. Ιδιαίτερη έρευνα έγινε σχετικά με τη θέση του κάθε παραμυθιού στην ελληνική παράδοση, την ιστορική του εξέλιξη, την παρουσία του στην έντεχνη λογοτεχνία.

Στην Ελλάδα, η εκτύπωση του Καταλόγου των μαγικών Παραμυθιών ολοκλήρωσε μια εργασία υποδομής που υπάρχει στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Η έκδοση του Εθνικού Καταλόγου επιτρέπει την ένταξη των ελληνικών παραμυθιών στη μεγάλη ευρωπαϊκή και την παγκόσμια οικογένεια. Με την υιοθέτηση της διεθνούς ταξινόμησης των Aarne – Thompson, που αποτελεί τη μόνη κοινή γλώσσα σε διεθνές επίπεδο μεταξύ των ειδικών, γίνεται δυνατή η σύγκριση των ελληνικών παραμυθιών με αφηγήσεις που προέρχονται από διαφορετικές χώρες. Ο κατάλογος αποτελεί έργο αναφοράς για την ταξινόμηση των παραμυθιών που θα περιλαμβάνονται σε μελλοντικές συλλογές και μελέτες και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως θεμελιώδες όργανο, προκειμένου να μπουν σε τάξη αδημοσίευτες συλλογές, ανέκδοτα τοπικά αρχεία ή αρχεία διαρκώς εμπλουτιζόμενα, καθώς το ενδιαφέρον για το παραμύθι συνεχώς αυξάνεται στον επιστημονικό, εκπαιδευτικό και καλλιτεχνικό χώρο, ανά τον κόσμο.

Το 2012, εκδόθηκε ο Catalogue of Greek Magic Folktales στη διεθνή σειρά FF Communications της Φιλανδικής Ακαδημίας των Επιστημών. Ο τόμος περιλαμβάνει μία επιτομή στην αγγλική γλώσσα του ελληνικού καταλόγου των μαγικών παραμυθιών δημοσιευμένων αρχικά στα ελληνικά σε πέντε τόμους [2 (1994; AaTh/ATU 700–749), 3 (1999; Part 1: AaTh/ATU 300–399, Part 2: 400–499), 4 (2004; AaTh/ATU 500–559), 5 (AaTh/ATU 560–699, 2007)] με βάση το σκεπτικό ότι η δημοσίευση του δείχνει την αφθονία των παραμυθιών που υπάρχουν στην ελληνική παράδοση, διακρίνει τις ιδιαιτερότητές τους, τους οικότυπους και τους σταθερούς αφηγηματικούς

συμφυρμούς. Επίσης, αναδεικνύει τη σημασία των σπουδών της καταλογογράφησης στην Ελλάδα, με αφετηρία τον Νικόλαο Πολίτη το 1910, το έργο του οποίου συνέχισε ο Γεώργιος Μέγας και ξανάρχισαν τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα οι συγγραφείς του καταλόγου, δείχνοντας τη συνεισφορά των Ελλήνων λαογράφων στη διεθνή τυπολογία από τις απαρχές της.

Οι περισσότερες χώρες της Ευρώπης έχουν ήδη συντάξει αυτούς τους εθνικούς καταλόγους. Είναι αυτονόητη η εξαιρετική σημασία της ύπαρξης τέτοιων έργων, που όχι μόνο συμβάλλουν στην αυτογνωσία των λαών, αλλά και είναι αναγκαία για τη σύνταξη συγκριτικών μελετών με διεθνή εμβέλεια.

Πρόσφατα, μάλιστα, ιδρύθηκε η ευρωπαϊκή ομάδα ERGON (European Research Group for Oral Narratives), που αποτελείται από ευρωπαίους ερευνητές- συντάκτες παραμυθιακών καταλόγων, με στόχο την έρευνα του παραμυθιού σε ευρωπαϊκό επίπεδο η οποία έχει οργανώσει μέχρι στιγμής πέντε ευρωπαϊκά συνέδρια.

Οι εκδόσεις του ελληνικού Καταλόγου των μαγικών παραμυθιών

Megas, G., Angelopoulos, A., Brouskou, A., Kaplanoglou, M., & Katrinaki, E. (2012). *Catalogue of Greek Magic Folktales*. Helsinki: FF Communications, Academia Scientiarum Fennica.

Αγγελοπούλου, Άννα – Αίγλη Μπρούσκου. (1994). *Επεξεργασία Παραμυθιακών Τύπων και Παραλλαγών AT 700-749, Κατάλογος Γ. Α. Μέγα – 2*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών – Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Αγγελοπούλου, Άννα – Αίγλη Μπρούσκου. (1999). *Επεξεργασία Παραμυθιακών Τύπων και Παραλλαγών AT 300- 499, τεύχος Α' - Κατάλογος Γ. Α. Μέγα – 3*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών – Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Αγγελοπούλου, Α., Καπλάνογλου, Μ., & Κατρινάκη, Ε. (2004). *Επεξεργασία Παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών AT 500-559, Κατάλογος Ελληνικών Παραμυθιών Γ. Α. Μέγα – 4*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών – Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Αγγελοπούλου, Α., Καπλάνογλου, Μ., & Κατρινάκη, Ε. (2007). *Επεξεργασία Παραμυθιακών Τύπων και Παραλλαγών AT 560-699, Κατάλογος Ελληνικών Παραμυθιών Γ. Α. Μέγα – 5*. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών – Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.